

**„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“
НА ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ – МЕДИЙНИ ЕФЕКТИ**

Калина Лукова
Бургаски свободен университет

**SLAVONIC-BULGARIAN HISTORY
OF PAISII HILENDARSKI – MEDIA EFFECTS**

Kalina Lukova
Free University of Burgas

The text attempts to prove the universal character of „Slavonic-Bulgarian History“ by examining the media effects in the context of Western European Enlightenment – the period of the beginning of modern printing in Europe. The relevant constructs are analyzed: informativeness, timeliness, publicity, publicism, periodicity through transcripts, rhetorics, as well as „the polymorph writer’s“ figure.

Key words: informativeness, timeliness, publicity, publicism, periodicity

Съполагането книга: медия е актуален проблем. В българския контекст книгата се осмисля като медия, задава модела на масовата комуникация; търси се генеалогичната ѝ връзка с медийната публичност в изследванията на Георги Лозанов, Ани Гергова, Милена Цветкова. Идеята на М. Маклуън за „писаното слово като медия“ изразява увереността, че книгата е универсална. Книгата е първата медия. Ето защо в своето начало печатът се уподобява на книгата, моделира се спрямо нея.

Вдъхновението на този текст във висока степен се дължи на изследванията на проф. Н. Драгова, насочващи към типологическите сходства между книгата и вестника във възрожденската ни култура (Драгова 1998: 218 – 228). Ще проблематизираме и нейното определение „медийна мрежа“ на преписите, като се опираме на следния цитат: „Медийната мрежа се разширява и чрез стотици бележки на читатели (приписки): летописни, автобиографични, оценъчни, допълня-

щи.[...] Грамотният читател търси празно поле в обложките на кориците или недописан лист вътре в текста да докаже своята съпричастност (понякога само с подпис), а по-често с информации за текущи събития. Преписването придобива документалността и актуалността на публицистика. Повечето от приписките започват с изреченията „ВЕСТНО БУДЕТ“, с което предвещават и името „ВЕСТНИК“ на бъдещия периодически информатор“ (Драгова 2012).

„Медийната мрежа“ на разпространение на „История славяно-българска“ като ръкописна възрожденска книга е проява на периодичност и се свързва с по-общия въпрос за „отношението към вестника като към вид книга през Възраждането. Книга, която се чете регулярно и независимо от актуалността на коментирания време [...] Защото е ясно, че не само първите периодични издания на Възраждането, но и по-късните са лишени от новинарски рубрики и жанрове... отсъстват новините“ (Гетова 2005: 41). Гетова посочва още, че журналистическата комуникация е специфична, защото вестникът се възприема в статута му на книга, която се „осъществява“ в общността, сред другите, а не в усамотение, и предизвиква спонтанни коментари чрез съпреживяването на информацията и доколкото тя се възприема устно.

Според Андерсън вестникът е „крайна форма“ на книгата – книга, която се продава в огромен тираж, но с кратка популярност (Андерсън 2001:41). За разлика от съвременния вестник възрожденският вестник е „книга, продавана в малък тираж, но с голяма популярност, чиято рецепция мултиплицира посланието, защото е колективна“ (Гетова 2005: 43). Известни са и формалните сходства с книгата по отношение на разполагането на текстовете във вестникарското книжно тяло.

Коментиранията типологии подкрепят тезата ни, че ръкописната възрожденска книга на Паисий чрез преписите си изпълнява функциите на ръкописен вестник (или вестници) през XVIII век. В статията си „Между устното и печатното слово или за функциите на ръкописния вестник през XIX век“ Юлия Николова отбелязва, че появата на ръкописния вестник у нас през XIX век напомня явления, характерни за Европа от XV и XVI век. След Гутенберговата революция ръкописният вестник се възприема като „удобна форма за избягване на строгите ограничения и преследването на цензурата върху печатните произведения“ (Андреев 1932: 149). Така обикновено се интерпретира и употребата му през Българското възрождане (Иванчев 1949: 12).

Според Ю. Николова липсата на интерес у изследователите към присъствието на ръкописния вестник в българското културно пространство през XIX век се обяснява с неговата „закъснялост“ (вж. и

Боршуков 2003: 165) спрямо Европа. Още по-изненадващото е, че неговото присъствие е регистрирано десетилетие и половина след първите възрожденски периодични издания – сп. „Любословие“ (1842 г., 1844 – 1846 г.), в. „Български орел“ (1846 г.), „Цариградски вестник“ (1848 г.). Причината за литературнонаучното му пренебрегване се крие не само в неговата „закъснялост“, а и в невъзможността да бъде зримо и текстуално обгледан и идентифициран.

Библиографски обзор на ръкописни вестници (най-често по спомени и непреки източници) е направен в третия том на аотирания библиографски указател „Български периодичен печат“, чийто съставител е д-р Димитър П. Иванчев (Иванчев 1969: 153 – 192). Там са изброени 32 ръкописни издания от средата на 60-те години на XIX век до 1878 г. От направения обзор става ясно, че се утвърждават особен вид взаимоотношения между ръкописния и печатния вестник. Авторите на ръкописните листовки са често сътрудници или издатели на вестници. Макар и анонимно разпространявани, ръкописните листовки стават масово достояние. Писани „неизвестно от кого“, те носят всеобщата тайна, че са дело на учители, на по-големите ученици от селището или на духовни лица – система на работа, близка до структурите на високите печат, която твърде много ги доближава до битуващите през XIX в. у нас т. нар. „обществени (публични) писма“ (допускам, че могат да бъдат сравнени с т. н. News letters – писма с новини в западноевропейския печат). Информацията за издаваните ръкописни листовки (наричани „вестници“, „сатирични вестници“ или „сатири“) е твърде бегла в официалната журналистическа историография.

Ю. Николова отбелязва, че в социокомуникативната си функция ръкописният вестник прави понятен текста от периодичния печат и просветната книжнина, придава му утилитарни, приемливи и разбираеми смисли. Грамотната част от населението чете и коментира пред останалите слушатели вестникарските новини. Херменевтичната възприемателска нагласа, кодирана чрез принципите на възприемане на религиозната книжнина, става причина за търсенето на притчовия смисъл на словото.

Илюстрираният ръкописен текст застава като посредник и изпълнява мисия, сходна с авторските коментари в някои издания от епохата на Българското възраждане (при Паисий Хилендарски, Васил Априлов, Георги Раковски и др.) (Николова 2012: <http://e-scriptum.com>).

Интересен факт е, че ръкописният вестник „Утро“ на С. С. Бобчев е подвързан като книга (изследван от проф. Н. Драгова на научната

сесия, посветена на 200-годишнината на българската печатна книга – „И на печат поставих...“ (Драгова 2006).

Направените теоретизации поддържат чрез аналогии тезата ни, че „История славянобългарска“ чрез медийната мрежа на преписите си през XVIII век изпълнява функциите на ръкописен вестник и предшества ръкописните вестници от XIX век. Това са поне първите осем преписа до края на XVIII век или първата и втората редакция според Н. Драгова. Тя посочва, че уникалната същина на ръкописното разпространение се представя и в редица случаи на съавторство от страна на преписвачите: анонимно (вмъквания на отделни детайли в текста) и персоналистично (в заключителните пасажки). Появяват се и преписвачи, които се изживяват като автори на „Историята“, след като в задължителния пасаж за информация са съобщили името на Паисий (Драгова 2012).

Битието на „Историята“ в преписи е публично, защото изразява и личното отношение на преписвача, и отношението на хората, които са слушали четенето на тези текстове. Сред многото преписи на „История славянобългарска“ почти няма два еднакви, защото тя е приета от книжовниците като нещо свое, нещо, в съграждането на което всеки участва и може да добавя свободно собствени позиции (Мошев 2012: homepage@bnr.bg).

Книгата на Паисий се чете пред хората и в църквата като Светото Евангелие и се пази зад олтара, на престолната маса. Светската книга се сакрализира като свещена, сакрализира се ръкописното слово. В този смисъл А. Бенбасат пише, че „постепенно се е образувал цял манускриптен „тираж“ от преписи, преправки, редакции, като до нас са достигнали повече от 70, а вероятно поне още толкова са изгубени, скрити и унищожени“, и нарича това уникално явление „национален манускриптен издателски проект“ (Бенбасат 2012:<http://www.trud.bg/-Article.asp?ArticleId=1360457>).

Продуктивната информационна мрежа на преписите очертава следната комуникативна ситуация, която носи генеалогична връзка с медийната публичност: информативност, периодичност, разпространеност (от Охрид до Тулча и от Белград до Цариград); публичност, публицистичност, коментарност, редакции, социални функции.

„История славянобългарска“ се преписва 117 години: от Котленския препис през 1765 г. до Банския през 1882 г. Този феномен възкръсва през юбилейната 2012 г. чрез съвременната кампания за преписване на „Историята“, разказана и показана от медиите.

Съвременните преписи

Великотърновски препис. Колективен препис на „История славянобългарска“ организират група студенти във Велико Търново. Идеята е на първокурсниците от специалност „Връзки с обществеността“ по повод на 250 години от написването на книгата и 290 години от рождението на нейния автор Паисий Хилендарски. Преписването се извършва на 22 май 2012 г., от 9:00 до 20:00 часа, в шест пункта в града, където великотърновци преписват определени пасажии от книгата. Инициативата се нарича „Боляри, да продължим делото на Паисий!“. Преписаните страници ще се съберат, подвържат и отпечатат. Изданието ще бъде подарено на музея на Великотърновския университет по повод на предстоящия му 50-годишен юбилей.

Добруджански съвременен препис на Паисиевата „История славянобългарска“ може да се види в Художествената галерия в Добрич. Инициативата по преписване стартира през 2012 г. на националния празник – 3 март – и е посветена на няколко годишнини, сред които 250 години от написването на „Историята“ и 170 години от създаването на Добруджанския препис. 404 добруджанци се включват в голямото преписване, организирано от екипа на читалище „Йордан Йовков“ в Добрич, според броя на абзаците, определени от организаторите. В преписването участват ученици, общественици и много жители на града. Най-малката участничка е едва на 7 години, а най-възрастната жена – на около 80 години. **Съвременният препис** ще стане част от фонда на библиотеката в читалището, но сега е изложен до **Първия добруджански препис** на „История славянобългарска“, направен преди 170 години и известен като Башкьойския препис.

Вторият добруджански препис на „История славянобългарска“ е уникална книга, подвързана от русенския потомствен книговец Иван Калайджиев, който се свързва с читалищното ръководство, след като прочита в медиите за инициативата, и изявява желание да даде собствения си принос за родолюбивата кауза чрез подвързването на преписа. В задната корица 82-годишният книговец прави специален тайник, в който се прибира дискът със снимки на всички 404 души, направили преписа за по-малко от месец, включително и на президента Георги Първанов.

Добруджанският (Башкьойският) препис на „История славянобългарска“ ще бъде представен в Европейската дигитална библиотека „Европеана“. Няма специални изследвания за този препис, направен сравнително късно, през 1842 г. в някогашното българско село Башкьой, Тулчанско. Оказва се, че преписът е много близо до ориги-

нала на Отец Паисий. Според Б. Христова той е създаден по т. нар. Сливенски препис от 1766 г., когато Хилендарският монах е бил в града, но по-късно този текст е изгубен. Така Добруджанският препис става мост между първите преписи на „История славянобългарска“ от XVIII век и печатната версия на историческото четиво, издадена от Христати Павлович.

Силистренски препис. Уникален препис на Паисиевата „История славянобългарска“, направен от ученици и осветен от монасите в българския Зографски манастир. Учениците правят преписа през 2011 г. по повод на 150-годишнината на училището „Отец Паисий“ в Силистра. По-трудно е подвързаният препис да бъде занесен за освещаване в Зографския манастир. Със задачата се заема едно семейство. Игуменът на манастира разгледал донесеното от родителите. Последвала 4-часова нощна литургия с молитва. Така настоящият випуск на училище „Отец Паисий“ в Силистра завещава за следващите ученици уникал, запечатан с благослова на атонските монаси.

Нов Еленски препис. Той е реконструкция на Еленския препис на „История славянобългарска“, направен от учениците от клуб „Млад краевед“ в град Елена. Еленският препис е седмият препис на Паисиевата история от поп Дойно Граматик. В сградата на СОУ „Иван Момчилев“ е изложен ръкописен препис на лист от „История славянобългарска“ (Софрониевия препис от 1765 г.), лист от Реймското евангелие от края на XIV век и лист от Служебника на Патриарх Евтимий също от края на XIV век. Преписите са направени върху ръчно изработен пергамент и ще се съхраняват в кабинета по религия и история на училището.

Мадридски препис. Първо българско неделно училище „Св. Иван Рилски“ в Мадрид прави свой препис на „История славянобългарска“.

Преписи, направени в чужбина. Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ получава десет ръкописни преписа на „История славянобългарска“, изработени от ученици в няколко български училища в чужбина.

Медийни истории за „Историята“. Истории – спорове за кражбата на „Историята“

Историята на Божидар Димитров

„В края на 90-те години в медиите се появиха информации относно взимането на черновата на „История славянобългарска“ от Зографския манастир. Обществеността сякаш така и не разбра кое нало-

жи това взимане. По времето на Студената война Зографският манастир за жалост силно упадна. Манастирите могат да се водят към определен народ, ако броят на монасите от съответната народност в манастира е най-голям. В Зографския манастир обаче не бяха допускани нови монаси от България, като Гърция просто изчака старите монаси да починат. Получи се така, че българите в този манастир останаха едва шестима, като най-младият беше на 78 години. В същото време се допускаха румънски монаси. В един момент те станаха повече, станаха седем, и си избраха и игумен. За кратко време Зографският манастир стана румънски и от него започнаха да се изнасят много неща към Букурещ, за Националния музей на Румъния. В манастира наистина имаше доста румънски неща, тъй като влашките и молдовските владетели са помагали на този православен манастир, докато са пишели на български език. Така се създаде опасност и „История славянобългарска“ да бъде изнесена или унищожена. Затова нашата Държавна сигурност положи усилия, „Историята“ беше изнесена, а на нейно място беше оставено копие. Дълго време книгата стоя в касата на българското разузнаване, а ген. Бриго Аспарухов ми я даде, за да я пазя в НИМ. Тогавашният ни президент Петър Стоянов реши да я върне на гърците, без те да я искат. Беше определена дата за връщането ѝ и се случи нещо невероятно. Тогава музеят беше в огромната сграда на Съдебната палата, която беше два пъти увита от огромна опашка от хора. Това беше една великолепна патриотична демонстрация на българския народ. Историята беше върната, но осем дни покъсно се появи беловата, която тогава се смяташе за загубена. Беловата е по-важна за нас дори от емоционална гледна точка, тъй като преписите са правени именно от нея“ (Димитров 2012: <http://prosvetise.com/?p=8986>).

Историята на Алберт Бенбасат, наречена „Препиши, ала не кради!“

„Нека да разкажа. Преди 10 години написах статия за Паисиевата „История“, в която се опитвах да обясня защо тази емблема на Възраждането повече от един век се е разпространявала ръкописно. Накрая дадох идеята и ние да я преписваме през XXI в. така, както са правели нашите прадеди. Правели са го, верни на завета на самия Паисий в обръщението му към читателите: „Преписвайте тая историйца и платете, нека ви я препишат, които умеят да пишат, и пазете я да не изчезне!“. И постепенно се е образувал цял манускриптен „тираж“ от

преписи, преправки, редакции, като до нас са достигнали повече от 70, а вероятно поне още толкова са изгубени, скрити и унищожени.

Нарекох това уникално за България – а може би и за света – явление национален манускриптен издателски проект. Определих го така, защото във времето, когато по нашите земи полека, ала трайно се налага книгоиздаването, „История славянобългарска“ се преписва упорито, като в този процес участват и книжовници, чиито имена свързваме с важни изяви в издателската дейност (Софроний Врачански, Петко Р. Славейков – преписали я по два пъти). Те са изпълнявали волята на самия Паисий, който също е можел да я отпечата, но е предпочел да я даде на съплеменниците си в ръкописен вид – като свещена книга, като своего рода българска Библия.

Преди 10 години още бе пресен споменът около кражбата и връщането на този свещен ръкопис. Оригиналът на „История славянобългарска“, т. нар. Зографска чернова (първоначално смятан за препис), става обществено известен през 1906 г. благодарение на проф. Йордан Иванов, който първи доказва автентичността му. Оставен е в светогорския манастир „Св. Георги Зограф“ от самия Паисий, който го завършва през 1762 г., преписва го (или поръчва да му го препишат) и тръгва с тази „белова“ да обикаля България, за да търси съмишленици преписвачи и да буди народа. И докато за „беловата“ не се знае къде е и има ли я изобщо, оригиналът оцелява и се запазва в този български манастир. Ала някъде през 80-те години на ХХ в. – кога точно не е ясно – той е откраднат; някой скришом подменя светицията с нескопосно черно-бяло копие. И въпреки че монашеското братство бързо разкрива светотатството, а гръцката държава завежда дело, у нас до началото на 90-те години криминалната история грижливо се пази в тайна. Изведнъж, през септември 1996 г., в България изниква и самият оригинал, заедно със скалъпената легенда, че увит в амбалажна хартия, е оставен от незнаен гражданин в Националния исторически музей.

В дъното на нещата, оказва се, е вездесъщата Държавна сигурност. Още през 70-те години на ХХ в. „История славянобългарска“ е била обект на оперативна разработка, наречена „Цитадела“. Целите на това мероприятие може би ще се изяснят, когато делото бъде разсекретено – и тук е уместно да се попита защо това още не е сторено. Знае се обаче, че по онова време в Зографския манастир са изпращани мнозина специалисти, част от които сътрудници на ДС, за да документират,

заснемат и реставрират културните ценности, съхранявани там. Всъщност кой е физическият извършител на престъплението, не е известно, макар подозренията да падат върху неколцина; замесен е дори библиотекарят на обителта йеромонах Пахомий.... Друга крещяща неяснота – какво са възнамерявали да правят с откраднатия оригинал организаторите и вдъхновителите на акцията? Как са мислели да легализират „Историята“, за да я покажат на българската общественост? Най-вероятно конспиративно са щели да я крият и да чакат сгоден момент, за да лансират подходяща „легенда“. Не бива да изключваме и евентуалното унищожаване, за да бъдат заличени уликите. Хубавото на историите около „История славянобългарска“ е, че те завършват щастливо (засега). На 12 януари 1998 г. с очите си видях как Зографската чернова напусна витрината в НИМ, където бе изложена, и пое пътя на своето завръщане в Атонския манастир. Президентът Петър Стоянов пое отговорността да измие срама ни и понесе всички позитиви и негативи, включително и обвиненията в национално предателство, без да броим перфидното унижение, на което бяха подложени официалните български лица от гръцките власти при самото връщане. А можеше ли да се постъпи другояче? И как? ... Чуват се и други гласове – че трябвало „дипломатично“ да се възползваме от случая и да поискаме в замяна Гърция да ни върне други наши културни ценности. Ала подобно търгуване би било гавра с паметта на Паисий и с венеца на делото му – „История славянобългарска“. С държавническото решение (единственото правилно според мен) за връщането на Зографската чернова нещата не трябваше да приключат... Но се случи друго. „История славянобългарска“ започна отново да се преписва. Засега колективно, по-скоро организирано, институционално, отколкото спонтанно (като моите великотърновски студенти!) и индивидуално (за да може всеки да я има вкъщи), ала все пак се преписва. И това е някакъв знак, че през глобализирания XXI век мисията на Паисий и следовниците би могла да има своето продължение“

(Бенбасат 2012:www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1360457).

Подробно цитираните онлайн истории създават типичен медиен сюжет около кражбата на „История славянобългарска“. Избрани са именно те, защото са най-крайни в позициите си, влизат в остър полемичен диалог, а по-късният текст на А. Бенбасат последователно, дори на лексикално ниво, „разгражда“ текста на Б. Димитров. Встъпително-

то „нека разкажа“ предпоставя гледната точка на Бенбасат, желанието му да спори, полемичната страст. И двамата автори страстно свързват изключителното събитие – кражбата на „Историята“ – с нейните същностни послания: патриотизъм – лъжепатриотизъм; кауза – престъпление; родно – чуждо, поставени в актуален обществен контекст. Медийната битка отразява полюсните нагласи на съвременните българи около „История славянобългарска“, която е написана от Паисий, за да обединява, а не да разединява народа ни.

Медийните ефекти се свързват и със съвременните трансформации на рубрики и изречения. Думите на Паисий „Преписвайте тази история и платете, нека ви я препишат, които умеят да пишат, и пазете я да не изчезне!“ се свързват с историите на Б. Димитров и на А. Бенбасат за изчезването и намирането на „Историята“, и пораждат заглавия като „Препиши, а не кради“ на Бенбасат и „Боляри, да продължим делото на Паисий“ (надслов на кампанията на великотърновските студенти).

„Историята“ вече е в глобалната мрежа и се медиатизира в онлайн издания, блогове, текстове и коментари. Продължава нейното осмисляне в нови, мултимедийни форми на преписи.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреев 1932:** Андреев, Б. *Българският печат през Възраждането. Значение и развой*. София, 1932, с. 149.
- Андерсън 2001:** Андерсън, Б. *Въобразените общности*. С., 2001, с. 41.
- Бенбасат 2012:** Бенбасат, А. *Препиши, а не кради*. 7.V.2012 <http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1360457>.
- Боршуков 2003:** Боршуков, Г. *История на българската журналистика (1844 – 1877; 1878 – 1885)*. София, 2003, с. 165.
- Димитров 2012:** Димитров, Б. *250 години „История славянобългарска“*. 22.V.2012 <<http://prosvetise.com/?p=8986>>.
- Драгова 1998 а:** Драгова, Н. *Готварската книга – компонент на градската култура през Възраждането. // Възрожденският текст. Прочити на литературата и културата на Българското възрождане*. София, 1998, 218 – 228.
- Драгова 2006 б:** Драгова, Н. *И на печат поставих... // Книгата, езикът, литературата*. София, 2006.
- Драгова 2012 в:** „История славянобългарска“ – настолната ни книга за всички времена. // *Дума*, № 126, 2.VI.2012.

- Гетова 2005:** Гетова, Е. *Журналистически езици на Възраждането. (Българо-френски контексти)*. В. Търново: Фабер, 2005, 41.
- Иванчев 1949 а:** Иванчев, Д. *Революционни стенвестници у нас преди Освобождението*. // Свят; № 97, 10.X.1949, № 97, с. 12.
- Иванчев 1969 б:** Иванчев, Д. *Български периодичен печат (1844 – 1944)*. Анотиран библиографски указател. Т. III. София, 1969, 153 – 192.
- Мошев 2012:** Мошев, А. *250 години от създаването на „История славянобългарска“*. Радио България, 8.VI.2012 <homepage@bnr.bg>.
- Николова 2012:** Николова Ю. *Между устното и печатното слово или за ръкописния вестник от XIX век* 13.10.2012 <http://e-scriptum.com>.